

tarkastelee kaupunkia tilallisena käytäntönä. Artikkelit tutkivat erityisesti vuorovaikutteista kaupunkikokemusta, joka syntyy erilaisten tilaan vaikuttavien elementtien kautta. Tällaisina kirjassa esitellään muun muassa kielimaisemaa, päivittäismusiikkia ja pyöräilyä. Viimeinen osa paneutuu historiallisten kerrostumien kyllästämään kaupunkiin, jossa ajalliset kerrokset ovat nähtävissä niin kaupunkiympäristöön sijoittuvassa kirjallisuudessa kuin kulttuuriperinnössäkään. Historiallisen tarkastelun kannalta kaupungissa yhdistyvät kiinnostavalla tavalla sekä rakennettuun ympäristöön sidottu aineellinen todellisuus että aineettomat merkitykset, joita sille annetaan.

Maantieteellistä tutkimusta kirjassa edustaa Päivi Rannilan artikkeli, joka avaa käsitteellisesti humanistisen maantieteen vaikutteita maantieteelliseen tutkimusperinteeseen. Kultakautaan 1970- ja 1980-luvuilla elänyt humanistinen suuntaus korosti erityisesti paikkaa koettuna ja merkityksiä täynnä olevana ympäristönä. Tekstissään Rannila erottelee humanistisen tarkastelun kaksi tasoa: tutkimuksellisen näkökulman ja arkipäivän tason. Nämä tasot voi erottaa läpi artikkelikoelman, kun artikkeleissa tarkastellaan kaupunkia sekä humanistisen tutkimuksen käytäntöjen kautta että arjen kokemuksiin paneutuvilla menetelmillä. Nykypäivän tutkimukselle humanistinen maantiede on Rannilan mukaan tarjonnut esimerkiksi paikan käsitteen tulkinnat ja näkökulmia kokemuksellisuuteen. Kiinnostus jokapäiväisyyteen ruokkiikin mikrotason maantiedettä, jolle katuelämä ja arjen yksityiskohdat tarjoavat ehtymättömän tarkasteluaineiston.

Itse tutkimusaiheiden rinnalla teoksessa kulkee keskustelu siitä, mitä humanistinen kaupunkitutkimus on ja kuinka se tulisi määritellä. Toimittajien mukaan humanistisen kaupunkitutkimuksen yhtenä tavoitteena on tavoittaa kaupunkilaisten ääni ja kokemukset omasta lähiympäristöstään. Historiallisiin prosesseihin sidottuina nämä kokemukset muodostavat sosiaalisia merkitysten kerrostumia, jotka täydentävät maantieteelli-

sesti ja sosiaalitieettisesti painottunutta kaupunkitutkimuksen kenttää. Oleellisena teemana humanistisessa tutkimuksessa tarkastellaan aiheita niiden yhteiskunnallisia rakenteita syvemmltä ja paneudutaan siihen, kuinka ilmiö vaikuttaa ymmärrykseemme ja kuinka ymmärryksemme puolestaan vaikuttaa ilmiöön. Kaupunkeja koskevalle tutkimukselle humanistinen näkökulma on siten luontainen. Se tuo kaupunkien vahvasti aineelliseen maailmaan aineettoman ulottuvuuden, joka synnyttää syvempiä merkityksiä ja tarkoituksia kuin mihin vahvasti fyysisessä ympäristössä pysyttelevä tutkimus pystyy.

Kokemusperäistä, aistittavaa kaupunkitietoa on lähes mahdotonta sulkea yksin kansiin, ja teos voidaankin nähdä sekä uutena keskustelunavauksena että jatkumona inhimillisten kokemusten tutkimuksen perinteelle. Lukulistan jatkeeksi *Humanistinen kaupunkitutkimus* soveltuu sellaisille kaupunkitutkimuksen laajasta kentästä kiinnostuneille lukijoille, jotka ovat avoimen rohkeasti valmiita laajentamaan näkökulmaansa

humanististen tieteiden ja kokemusperäisen tiedon maailmaan. Kaupunkitutkija-maantieteilijälle artikkelikoelma tarjosi uusia oivalluksia siitä, kuinka kaupunkikulttuuri ei synny ilman tarinoiden, merkitysten ja symboliikan tietoista tai tiedostamatonta rakentamista – kaupungin sisältämät merkitykset asukkaalleen ovat siten sekä asukkaiden itsensä että organisaatioiden luomia ja ylläpitämiä. Humanistisen kaupunkitutkimuksen voikin ajatella saavuttavan muuta kaupunkitutkimukseen nojaavaa tutkimusperinnettä paremmin ihmisten aristen kokemusten merkityksen ja yksityiskohtien rikkautta. Kirjan luettuaan saattaa siten päiväkävelyllä itse kunkin mielessä käydä ajatus siitä, kuinka kaupunkiin luo merkitystä se, miltä minusta tuntuu juuri nyt.

ANNA HAKALA

*Geotieteiden ja maantieteen laitos,
Helsingin yliopisto*

Uutta tutkimuspohjaa itämerensuomalaisten kansojen alkuperän selvitykseen

LANG, VALTER (2020). *Homo Fennicus – Itämerensuomalaisten etnohistoria*, 405 s. Suomalaisen kirjallisuuden seura, Helsinki.

Professori Valter Lang (s.1958) on virolainen arkeologi, joka on tehnyt elämäntyönsä Tarton yliopistossa. Lang on arvostettu menneisyudentutkija sekä Viron ja Suomen akatemian jäsen. Professori Langin vuonna 2020 julkaistun teoksen *Homo Fennicus – Itämerensuomalaisten etnohistoria* syntyy johtaa Turkuun. Turun arkeologian oppiaineen professori Jussi-Pekka Taavitsai-

sen jäätyä eläkkeelle tammikuussa 2017, professori Lang toimi määräaikaisena professorina 1.2.–31.12.2017, ennen Visa Immosen toimikautta. Lang kirjoitti Turun aikanaan suurimman osan vironkielisestä monografiastaan *Läänemeressooime tulemised*, joka julkaistiin vuoden 2018 alussa Tarton yliopiston julkaisusarjassa *Muinaisaja teadus* numerolla 28. Otin osaa vastavalmistuneena arkeologina kirjan julkaisutilaisuuteen Turussa Geotalolla 22.3.2018 ja keskustelimme sen sisällöstä iltajuhlassa. Keväällä 2020 kirjan suomennosta tarjottiin ennakkotilattavaksi. Painotuore teos kolah-

ti postilaatikkooni 9.9.2020 ja parin intensiivisen luku-päivän jälkeen myös täydellä voimalla tajuntaani.

Suomalaisessa ja virolaisessa fennougriistiikan tutkimuksessa keskeisiä peruskysymyksiä ovat olleet, missä Itämeren alueen suomalaisugrialaisten kansojen alkuperä on sijainnut, ja koska uralilaisten kielten puhuminen täällä alkoi. Arkeologinen löytöaineisto on perinteisesti muodostanut konkreettisen aineellisen todistusaineiston ja kielitieteilijät ovat pyrkineet rekonstruoidaan ja mallintamaan muinaista kieliympäristöä. Alojen tutkimustulosten yhdistäminen yleisesti hyväksyttäväksi kokonaisuudeksi on ollut haasteellista. Monen varhaisen etnogeneesitutkimuksen kompastuskivenä on ollut arkeologisen kulttuurin, kielen ja rodun käsitteiden sekaantuminen sekä varhaisesta rotuhygieniaopista johtunut epäeettinen tutkimus.

Suomen väestön alkuperän tutkimuksessa on aiemmin vaikuttanut kaksi pääteoriaa, 1900-luvun alussa muotoutunut maahanmuuttoteoria, ja 1970-luvulla vakiintunut jatkuvuusteoria. Maahanmuuttoteoria perustui arkeologisen aineiston näennäiseen löytötyöhjööön esikristillisillä vuosisadoilla, minkä perusteella arkeologi Hackman esitti vuonna 1905 teorian Virostä suuntautuneesta muuttoliikkeestä ajanlaskun vaihteen jälkeen. Tärkeimpinä todisteina tälle olivat virolaistyypiset tarhakalmistot, raudan käytön yleistäminen ja maanviljelyskulttuuri.

Arkeologisten tutkimusten myötä kävi kuitenkin selvästi ilmi, että maamme on asutettu jatkuvasti kivikaudelta lähtien, ja myöhemmin tarkentuen aina jäätikön vetäytymisen ajalta jääkauden jälkeen. Jatkuvuusteorian pääteesien mukaan suomensukuinen väestö on asuttanut maamme vähintään kampakeraamiselta periodilta lähtien ja esihistoriallisella ajalla maamme muuttu uutta väestöä sulautuen kahteen alkuperäiseen pääväestöryhmään, suomalaisiin ja saamelaisiin. Kaikki kielelliset ja kulttuurilliset uutuudet eivät välttämättä edellyttäneet väestön siirtymistä, vaan ne saattoivat olla myös kulttuurilainaa. Erityisesti rautakaudella maamme on ollut harvaan, mutta tasaisesti asutettua myös erämaissa ydinalueiden ympärillä.

1970-luvun lopulla tiedepoliittisessa keskustelussa herättiin huomaamaan tieteidenvälisen yhteistyön tarkeys tutkittaessa Suomen kansan alkuperää. Vuonna 1980 pidettiin Tvärminnen symposiumi, jossa 21 aikansa johtavaa kielen- ja kulttuurintutkijaa pitivät aiheeseen liittyviä esitelmiä. Symposiumin pohjalta ilmestyi vuonna 1984 Suomen tiedeseuran kustantama teos *Suomen väestön esihistorialliset juuret*, jossa yksittäiset tutkijat lähestyivät teemaa oman tutkimuksensa näkökulmista. Mitään kokoaavaa lukua ei kirjassa ole.

Vuonna 1997 pidettiin Lammilla toinen monitieteinen Suomen väestön alkuperää käsitellyt konferenssi, jonka esitysten pohjalta julkaistiin vuonna 1999 toinen teos, *Pohjan poluilla. Suomalaisen juuret nykytutkimuksen mukaan*. Huomattavaa edistystä tutkimuksessa olivat tuohon aikaan kehittyvät arkeologiset kalibrointimenetelmät, jotka siirsivät kulttuuriperiodeja lähes tu-

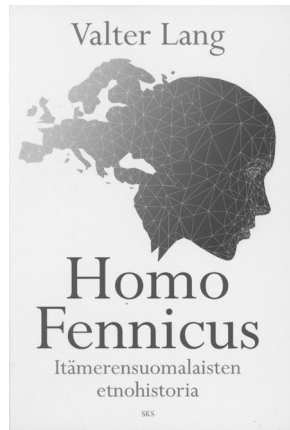
hat vuotta taaksepäin, sekä mitokondriaalisen perimän geenitutkimus. Yleisesti alettiin epäillä, etteivät nykysaamelaiset olekaan Etelä-Suomen väestöstä eriytynyt väestö, vaan peräisin yli 10 000 vuoden takaiselta Pohjanmeren mantereelta, ja saamen kieli perustuisi kulttuurivaihtoon. Teos jää edelleen artikkelikokoelmaksi, eikä yhtenäinen kuva kansojen varhaishistorias-ta edelleenkaan hahmotu kokonaisuutena.

Vuonna 2002 Turun yliopiston fonetiikan emeritusprofessori Kalevi Wiik julkaisi kirjan *Eurooppalaisten juuret*, jossa hän ensimmäistä kertaa tarkastelee eurooppalaisten alkuperää monitieteisesti kielitieteen, arkeologian ja genetiikan keinoin. Wiikin teorian mukaan suomalaisten kielelliset ja geneettiset esi-isät olisivat olleet Pohjois-Euroopan ja pohjoisen Keski-Euroopan ensimmäisiä asukkaita ja uralilaista kantakieltä olisi aluksi puhuttu suppealla alueella, josta se olisi myöhemmin levinnyt muualle. Wiikin ensiasutusteoria sai kovaa kritiikkiä kielentutkijoilta, joiden mukaan suomensukuisten kielten alkukoti on lähellä Volgan mutkaa tai Uralvuoristoa, mistä kieli on levinnyt eri suuntiin. Wiikin teos leimattiin jopa näennäistieteelliseksi.

Langin teoksen, *Homo Fennicus*, aikajänne ulottuu noin seitsemäntuhannen vuoden takaa vuoden 1000 paikkeille eli rautakauden loppuun, painopisteen ollessa kuitenkin pronssikaudessa ja varhaisrautakaudessa (noin 2000 eaa. – 500 jaa.), joita Lang on tutkinut laajasti. Langin teksti on asiallista ja eettistä sekä tyylikkään rikasta. Lang perustelee ja rakentaa teoksessaan teoriaa itämerensuomalaisten etnogeneesistä monitieteisesti, käyttäen argumentointiin arkeologian, kielitieteen ja genetiikan tutkimustuloksia. Kirjan sisältämä tietomäärä on valtava, mutta niin sen täytyykin olla rakennettaessa ja argumentoitaessa kaiken kattavaa kokonaissynteesiä voimakkaita tunteita herättäneestä teemasta.

Monitieteisyys tuo mukanaan myös monen tieteen alan arvostelijat. Itse luen kirjaa arkeologina ja yleisluonnontieteilijänä ymmärtäen hyvin omien alojeni asiat ja luottaen analogisesti kielitieteellisen ja genetiikan osioidenkin totuudenmukaisuuteen. Vaikka teksti onkin sisällöltään tieteellinen, lukijan ei silti tarvitse olla tieteilijä kyetäkseen seuraamaan kirjan punaista lankaa. Hannu Oittisen suomennosta on arvosteltu jopa ”kastrofiksi”, mutta omasta mielestäni se vie kertomusta sujuvasti eteenpäin ja lukija voi keskittyä sisältöön. Itse en kykene vertailemaan vironkielistä lähtökästä käännöstekstiin. Lang tarkastelee yksityiskohtia useista näkökulmista antaen lukijalle ilmeisesti todennäköisiä tulkintavaihtoehtoja ja esittelee lopuksi oman näkemyksensä hyvin argumentoituna. Taiten laadittu teksti osallistaa älykkään lukijan ja vie kuin huomaimatta mukanaan.

Langin teoksen keskeinen ajatus on, että jatkuvuusteorian mukainen oletus uralilaisten kielten leviämises-tä Itämeren rannoille tyyppillisen kampakeraamiikkaperiodin aikaan, neljänellä vuosituhannella eaa. on liian varhainen. Aineellisesta kulttuurista todistusketjussa on

keskeisessä roolissa keramiikka, joka on yleistä ja hyvin säilyvää sekä koristelultaan muuntuva. Keramiikan uskotaan olleen naisten valmistamaa. Naiset olisivat levittäneet lapsuudessa opittua keramiikanvalmistustraditiota ja omaa kieltään mennessään naimisiin naapuriväestöön kuuluvan puolison kanssa. Myöhäiskampakeramiikan ja myöhemmin nuorakeramiikan poisjäänti heijastavat kumpikin omana aikanaan laajempaa muutosta etnokulttuuriympäristössä ja itämerensuomalaisten synty olisi näin ollen niitä huomattavasti myöhäisempi tapahtuma.

Langin mukaan Volgan alueelta saapui Itämeren rannoille varhain länsiuuralilaista kieltä puhuva pyyntikulttuuriväestö, joka rakensi pysyviä asuinsojia. Ennen pronssikauden alkua monet keramiikkatyypit jäävät pois käytöstä ja katkoksiin todennäköisesti liittyy Itä-Baltian kontaktivyöhykkeellä migraatio ja kielenvaihto. Idästä saapuva väestö toi mukanaan tekstiilikeramiikan, varhaisen kyläasutuksen ja miesvaltaiseen johtajuuteen perustuvan yhteisörakenteen. Pronssikaudella Baltiassa kehittyvät myös varhaiset linnoitetut asuin-yhteisöt Daugavan vesistöalueella. Pronssikauden uudet innovaatiot ja kehittyvä kaupankäynti mahdollistivat myös kielen leviämisen samaan aikaan kuin esimerkiksi itäinen Y-kromosomin haploryhmä N3a levisi länttä kohten. Kielenä oli esi-itämerensuomalainen kieli. Esisaamelaiset kielet olivat levinneet länteen jo aiemmin pohjoisena haarana.

Ajanlaskun vaihteen jälkeen esiroomalaisen rautakauden aikana tapahtui muutoksia, jolloin myöhäiskantasuomalainen eli myöhäsitämerensuomalainen kielihaara syntyi kulttuuripiirissä, johon kuuluivat Lounais-Suomi, Pohjois-Viro ja Viron saaret sekä Ruotsissa Mälarin laakso. Kantagermaanin voimakas kontaktivaikutus myöhäiskantasuomen synnyssä liittyy germaanisten kielten kronologian vuoksi parhaiten myös juuri varhaiseen rautakauteen. Langin uuden teorian mukaan myöhäiskantasuomeen johtaneiden muutosten ydinalue olisi sijainnut Pohjois-Virossa, jonka alueelle 800-luvulla eaa. saapuneen paleogermaanisen väestön keskuuteen muutti Daugavan alueelta esi-itämerensuomalaista kieltä puhuvaa väestöä. Levittäytyminen ulottui myös Etelä-Suomeen ja Keski-Ruotsin itäosiin. Samassa yhteydessä tänne olisi levinnyt myös uutena hautaa-

mismuotona tarhakalmistot. Aiemmin uskottiin päinvastoin, että paleogermaanista kieltä puhuvia ihmisiä olisi muuttanut esi-itämerensuomalaista kieltä puhuvan väestön joukkoon.

Langin teosta on kiitetty käänteentekeväksi ja uraa uurtavaksi. Kirja onkin tärkeä virstanpylväs jatkuvasti kehittyvässä itämerensuomalaisten kansojen alkuperän tutkimuksessa, jolle se antaa hyvin ja uskottavasti argumentoidun uuden tutkimuspohjan. Listattaessa tärkeitä kirjoja, joiden avulla jokainen voi määritellä itseään ja olemassaoloaan, Homo Fennicus kuuluu eittämättä niiden joukkoon. Kirjan arvo onkin jo ymmärretty laajalti kaiken tasoisen lukijakunnan keskuudessa. Suomen muinaistutkimuksen tuki ry valitsi Langin teoksen vuoden 2020 arkeologiseksi teoksi.

KIRJALLISUUS

- Aikio, A. & Aikio, A. (2001) Heimovaelluksista jatkuvuuteen. Suomalaisen väestöhistorian tutkimuksen pirstoutuminen. *Muinaistutkija* 2001(4) 2–21.
- Fägelberg, P. (toim.) (1999) *Pohjan poluilla. Suomalaisen juuret nykytutkimuksen mukaan*. Bidrag till kännedom av Finlands natur och folk 153. Suomen tiedeseura, Helsinki.
- Gallen, J. (1984) *Suomen väestön esihistorialliset juuret*. Bidrag till kännedom av Finlands natur och folk 131. Suomen tiedeseura, Helsinki.
- Koskinen, S., Martelin, T., Notkola, I.-L., ... Söderling, I. (toim.) (2007) *Suomen väestö*. Gaudeamus, Helsinki.
- Tirkkonen, J.-M. (2012) ”Lopullinen totuus pohjoiseurooppalaisten alkuperästä”? Kalevi Wiik vallankumouksellisen paradigman edustajana juuret-kiistassa. Pro gradu tutkielma. Itä-Suomen yliopisto, humanistinen osasto, Joensuu. <http://urn.fi/urn:nbn:fi:uef-20120723>
- Wiik, K. (2002) *Eurooppalaisten juuret*. Atena, Jyväskylä.

JUSSI KINNUNEN
Humanistinen tiedekunta,
Turun yliopisto